

8. Гринин Л.Е. Государство и исторический процесс. Эпоха формирования государства: Общий контекст социальной эволюции при образовании государства / Л.Е. Гринин. – М.: КомКнига, 2007. – 272 с.
9. Гринин Л.Е. Государство и исторический процесс. Эволюция государственности: от раннего государства к зрелому / Л.Е. Гринин. – М.: КомКнига, 2007. – 368 с.
10. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: учебник / О.А. Омельченко. – М.: ТОН-Остожье, 2000. – Т.1. – 528 с.
11. Эдаков А.В. Общество и государство Древнего Египта VII-IV вв. до н.э.: Учебное пособие / А.В. Эдаков. – Новосибирск: НГПИ, 1988. – 88 с.
12. Ирхин Ю.В. Политическая мудрость Древнего Востока: взгляд из XXI века на политические идеи Египта, Вавилона, Индии и Китая / Ю.В. Ирхин // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. – 2000. – №2. – С.5-20.
13. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. 2-е изд. / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998. – 736 с.
14. История економічних учень / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2005. – 567 с.
15. Історія економічних вчень: навч. посібник / За ред. В.В. Кириленка – Тернопіль: «Економічна думка», 2007. – 233 с.
16. Маршев В.И. История управленческой мысли: учеб. / В.И. Маршев. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 731 с.
17. Литвин В.М. Історія України: підручник / В.М. Литвин. – К.: Наукова думка, 2008. – 814 с.
18. Афанасьева В.К. Гильгамеш // Мифы народов мира. Энциклопедия. (В 2 томах) / Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: «Советская энциклопедия», 1987. – Т.1. А-К. – С. 302-304.
19. Эпос о Гильгамеше («О все видавшем») / Пер. с аккад. И.М. Дьяконова. – М.-Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. – 221 с.
20. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1964. – Т.21. – С. 23-171.
21. Уэллс Герберт Дж. Всеобщая история мировой цивилизации / Герберт Дж. Уэллс; [пер. с англ.]. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – 928 с.
22. Хрестоматия по истории Древнего Востока / Под ред. М.А. Коростовцева, И.С. Канцельсона, В.И. Кузицина. – М.: Высш. школа, 1980. – 328 с.
23. История Древнего Востока. Тексты и документы: учеб. пособ. / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высш. шк., 2002. – 719 с.
24. Дьяконов И.М. Законы Вавилонии, Ассирии и Хетского царства / И.М. Дьяконов // Вестник древней истории. – 1952. – № 3. – С. 197-305.
25. Хрестоматия по истории Древнего Востока / Под ред. М.А. Коростовцева, И.С. Канцельсона, В.И.Кузицина. – М.: Высш. шк., 1980. – 256 с.
26. Я открою тебе сокровенное слово / сост. В.К. Афанасьева, И.М. Дьяконов – М.: «Художественная литература», 1981. – 341 с.

334.722.8

*Сурніна К.С., к.е.н, професор,
ТНУ імені В.І. Вернадського*

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УПРАВЛІННІ АКЦІОНЕРНИМИ ТОВАРИСТВАМИ

Сучасна теорія управління переходить від концепції тотального управління кількості та якості продукції до соціально-орієнтованої концепції управління, яка передбачає створення платформи для діалогу між урядом, бізнесом та громадянським суспільством з метою сталого розвитку суспільства, соціального захисту, охорони навколишнього середовища, збереження культурних традицій. Формування соціально відповідальних партнерських взаємовідносин з усіма групами осіб, зацікавлених в діяльності акціонерних товариств, сприятиме створенню сприятливого інвестиційного клімату та забезпеченню ефективного соціального партнерства суб'єктів ринкової економіки.

Світове господарство досягло такого рівня розвитку, коли кожний господарюючий суб'єкт, який хоче працювати на довготривалу перспективу, повинен зрозуміти, що саме він відповідає за те, якою буде економіка завтра, як будуть жити та розвиватись його працівники та суспільство в цілому. Але якщо корпоративну соціальну відповідальність як таку активно досліджують вчені різних країн світу, є окремі напрацювання з управління підприємством відповідно до концепції корпоративної соціальної відповідальності, з бухгалтерського обліку соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання,

то комплексні дослідження з оцінки рівня соціальної відповідальності підприємств та ефективності впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності відсутні.

Дослідженню концепції корпоративної соціальної відповідальності в управлінні суб'єктами господарювання присвячені роботи таких зарубіжних авторів, як С. Адамса, Р. Агілери, М. Альберта, І. Ансоффа, М. Барнетта, Р. Барретта, Х. Боуена, К. Відена, Д. Вуда, П. Друкера, К. Девіса, В. Іноземцева, В. Карагода, Д. Карнегі, А. Керолла, Ф. Котлера, М. Ліборакіної, А. МакУільямса, М. Мескона, М. Лалацци, М. Портера, Дж. Поста, Дж. Старчера, С. Туркіна, М. Фрідмана, Ф. Хедоурата ін.

Дослідження в цій сфері проводять провідні професійні та громадські об'єднання, зокрема, Інформаційний центр ООН, Accountability, Sustainability, Global Reporting Initiative, Всесвітній банк, ЮНЕСКО. Великі компанії та суспільні об'єднання спонукають світовий бізнес до підвищення його соціальної відповідальності через присудження премій у сфері корпоративної соціальної відповідальності, проведення міжнародних конференцій та семінарів, запровадження програм з розв'язання глобальних соціально-екологічних проблем.

Основною інформаційною базою для здійснення економічного аналізу є бухгалтерський облік, у зв'язку з чим актуальними є дослідження українських і зарубіжних вчених з бухгалтерського обліку соціально відповідальної діяльності, зокрема, Н. Андерсона, Н. Бедфорда, А. Белла, М. Бондаря, С. Голова, К. Дігана, М. Добії, Л. Кіндрацької, Г. Кірейцева, Д. Коллісона, Я. Крупки, Е. Леоте, С. Моблея, Д. Оуена, Л. Паркера, М.Х.Б. Перери, М. Пушкаря, К. Раманатана, Ж. Рішара, Я.Соколова. В. Шевчука.

Серед вчених, в роботі яких розглядалися питання, пов'язані з аналізом різних показників, які характеризують дотримання суб'єктом господарювання соціально відповідальної діяльності, слід виділити дослідження О.Харитонової, яка в своїй роботі запропонувала додати до 4-х традиційних проєкцій системи збалансованих показників (BSC) ще дві: «екологія» і «соціальна відповідальність бізнесу» [1].

Метою даної статті є огляд існуючих методів оцінки корпоративної соціальної відповідальності задля визначення їх позитивних та негативних сторін, можливості адаптації до національних умов господарювання та розробки відповідних методик для українських акціонерних товариств.

Не зважаючи на відсутність єдності щодо розуміння сутності корпоративної соціальної відповідальності, більшість вчених визнають, що впровадження цієї концепції базується на успішному та динамічному розвитку діяльності компаній. При цьому спостерігається й зворотна тенденція – впровадження концепції соціальної відповідальності бізнесу стає фактором, що визначає підвищення ефективності бізнесу в цілому. Соціальні програми розглядаються компаніями як бізнес-проєкти, як інвестиції, а концепція корпоративної соціальної відповідальності враховується в системі планування та управління ризиками компаній, інтегрується в стратегію управління та починає впливати на акціонерну вартість компанії. Своєчасними є розробки методик, які б дозволили визначити ефективність цих заходів.

Найбільш популярними в світі є формування рейтингів соціально відповідальних компаній на основі фондових та нефондових індексів, визначення яких свідчить про рівень соціальної відповідальності компаній в рамках прийнятої оціночної шкали. Значення цих індексів все частіше беруться до уваги інвесторами в процесі прийняття інвестиційних рішень, а також є орієнтиром для оцінки ефективності певного сегменту ринку.

Методика відбору компаній для інвестиційної вибірки є типовою, а індекси відрізняються обраним набором критеріїв відбору (фільтрів) за галузями діяльності та за напрямками соціальних програм. При цьому спостерігається тенденція до переходу від негативного скрінингу (виключення компаній зі списку потенційних об'єктів інвестування) до позитивного скрінингу (цільового пошуку компаній, ефективних не лише за фінансовими показниками, а й з високими індексами рівня корпоративної соціальної відповідальності).

Фондові індекси корпоративної соціальної відповідальності призначені надавати інформацію для прийняття рішення про соціально відповідальне інвестування, при якому враховуються не лише фінансові, але й соціальні та екологічні аспекти діяльності потенційного об'єкта інвестування.

Найпоширенішими фондовими індексами корпоративної соціальної відповідальності є:

- 1) Dow Jones Sustainability Indexes (DJSI);
- 2) Група індексів, створених KLD Research & Analytics;
 - 2.1) Domini Social Index (DSI 400);
 - 2.2) Large Cap Social Index (LCSI);
 - 2.3) Broad Market Social Index (BMSI);
 - 2.4) KLD-Nasdaq Social Index (KLD NS Index);
- 3) FTSE4Good.

Dow Jones Sustainability Indexes – це група індексів стійкого розвитку, які базуються на принципах відбору кращих компаній з базових індексів Dow Jones. Вони включають: світові індекси стійкості Dow Jones Sustainability World Indexes (10% кращих компаній з найбільших 2500 компаній, включених до Dow Jones Global Index за 64 промисловими групами з 33 країн світу. Базове значення індексів – 1000) та європейські індекси стійкості Dow Jones STOXX Sustainability Indexes (кращі 20% компаній, включених до Dow Jones STOXX 600 Index. Базове значення індексів – 100). Кожен із цих індексів містить ряд складових (табл. 1).

Таблиця 1

Складові індексів Dow Jones Sustainability

Групи індексів Dow Jones Sustainability Indexes	Складові груп індексів Dow Jones Sustainability Indexes	Критерії негативного скрінингу
Dow Jones Sustainability World Indexes	Dow Jones Sustainability World Index	світовий композитний
	Dow Jones Sustainability World Index ex Alcohol	спеціалізований, що виключає алкогольні компанії
	Dow Jones Sustainability World Index ex Tobacco	спеціалізований, що виключає тютюнові компанії
	Dow Jones Sustainability World Index ex Gambling	спеціалізований, що виключає компанії з індустрії азартних ігор
	Dow Jones Sustainability World Index ex Armaments & Firearms	спеціалізований, що виключає виробників озброєння
	Dow Jones Sustainability World Index ex Alcohol, Tobacco, Gambling, Armaments & Firearms	спеціалізований, що виключає виробників алкоголю, тютюну, озброєння та компанії з індустрії азартних ігор
Dow Jones STOXX Sustainability Indexes	Dow Jones STOXX Sustainability Index	композитний загальноєвропейський
	Dow Jones EURO STOXX Sustainability Index	композитний для країн Єврозони
	Dow Jones STOXX Sustainability Index ex Alcohol, Gambling, Tobacco, Armaments and Firearms	спеціалізований загальноєвропейський, що виключає виробників алкоголю, тютюну, озброєння та компанії з індустрії азартних ігор
	Dow Jones EURO STOXX Sustainability Index ex Alcohol, Gambling, Tobacco, Armaments and Firearms	спеціалізований для країн Єврозони, що виключає виробників алкоголю, тютюну, озброєння та компанії з індустрії азартних ігор

При виборі компаній для включення до індексів сталості Dow Jones використовується принцип визначення кращих в своїй галузі компаній (best-in-class approach), при цьому аналізуються всі промислові групи, але якщо найвищий бал, який набрала в своїй групі краща компанія, менший за 1/5 від максимально можливої оцінки, тоді з подальшого розгляду виключається вся промислова група. Оцінка компаній проводиться в наступних напрямках:

- 1) економічна основа для сталого розвитку компанії (зокрема, організаційна структура, система управління, інтелектуальний капітал, здатність до інновацій);
- 2) активність компанії в соціальній сфері;
- 3) заходи, спрямовані на захист оточуючого середовища.

Dow Jones Sustainability Indexes розраховуються за великою кількістю параметрів шляхом заповнення підприємствами спеціальних щорічних анкет. Отримані дані перевіряються спеціально уповноваженим аудитором – сьогодні це авторитетне консалтингове підприємство Price water house Coopers.

Domini Socia Index (DSI 400) – це зважений за ознакою капіталізації індекс 400 компаній, відібраних за соціальними та екологічними критеріями (вибірка близька до S&P 500). Серед фільтрів розрахункової бази цього індексу компанії-виробники зброї, алкоголю, тютюнових виробів, ядерної енергетики та азартних ігор. Оцінка здійснюється на основі рейтингу KLD за 9 факторами, що характеризуються за принципом «сильних та слабких позицій».

Large Cap Social Index (LCSI) є вибіркою серед компаній, які пройшли «просіювання» за спеціальними екологічними та соціальними критеріями, які складають індекс великих компаній Russell 1000, і охоплює приблизно 92% капіталізації американського ринку.

Broad Market Social Index (BMSI) є вибіркою з акцій «широкого» індексу Russell 3000, які також пройшли через спеціальні фільтри. Він призначений для надання інформації інвесторам для порівняння доходності соціальних інвестицій з ринковими показниками. На першому етапі використовуються ті ж

фільтри, що й для DSI 400. На другому етапі відбираються компанії з найкращими показниками в частині політики зайнятості, якісних характеристик продукції, участі в програмах місцевого розвитку та інших критеріїв.

KLD-Nasdaq Social Index (KLD-NS Index) створений на базі Nasdaq Composite. З його допомогою оцінюється діяльність компаній, акції яких котируються в системі Nasdaq Stock Market, і капіталізація яких перевищує 1 млрд. дол. Індекс є зваженим по капіталізації та відслідковує динаміку акцій приблизно 280 великих компаній США з галузі технологій, фінансових послуг та телекомунікацій (зокрема, Oracle, Amgen, Qualcomm, Microsoft, Intel, Cisco). Всі компанії повинні характеризуватись бездоганною історією трудових відносин та активною політикою з охорони навколишнього середовища. З вибірки виключаються акції компаній, які зайняті виробництвом тютюну та озброєння.

Група індексів FTSE4Good створені Financial Times та лондонською фондовою біржею London School of Economics. До їх складу входить 8 показників:

1) 4 індекси-орієнтири (benchmark indices): FTSE4Good UK, FTSE4Good Europe, FTSE4Good GlobalIndex, FTSE4Good US Index, які розраховуються відповідно, для Великобританії, Європи, США та всього світу;

2) 4 індекси торгівлі (tradable indices): FTSE4Good UK 50, FTSE4Good Europe 50, FTSE4Good USA 100, FTSE4Good Global 100, які розраховуються для найбільших за ринковою капіталізацією компаній відповідних географічних регіонів.

Склад компаній, для яких визначаються індекси FTSE4Good, визначається наступним чином:

1. Відбираються компанії, представлені в розрахунковій базі індексу провідних світових компаній FTSE Developed Index (для індексів FTSE4Good для США, Європи та світу) та індексу британських компаній, акції яких котируються на Лондонській фондовій біржі FTSE All-Share Index (для індексу FTSE4Good UK).

2. З розгляду виключаються компанії-виробники тютюнових виробів, ядерної зброї та її складових, озброєння, власники та оператори атомних станцій та компанії, які добувають уран.

3. З компаній, що залишилися, відбираються ті, які ведуть діяльність з захисту оточуючого середовища та публікують відповідні звіти, ведуть активну соціальну політику та будують соціально відповідальні відносини з різними групами заінтересованих осіб, дотримуються прав людини.

Нефондові індекси корпоративної соціальної відповідальності призначені для порівняльного позиціонування. До них, зокрема, належать:

- 1) Corporate Philanthropy Index (CPI);
- 2) Social Index by Danish Ministry of Social Affairs (SI);
- 4) Bloomberg ESG (environmental, social and governance) 3000 global index;
- 5) Environmental Sustainability Index (ESI).

Corporate Philanthropy Index (індекс корпоративної благочинності, розроблений Walker Information Inc. під егідою Council on Foundations, розраховується більш ніж 350 компаніями з США та Канади та базується на оцінці діяльності компанії різними групами заінтересованих осіб. Максимальна величина CPI дорівнює 5,0; середнє значення для США та Канади – 3,8. Як правило, індекси окремих компаній не розголошуються.

Окрім числового значення індексу, суб'єкт господарювання в результаті оцінки отримує: агреговане значення індексу CPI всіх компаній, які беруть участь в рейтингу; агреговане значення цільової вибірки (за галуззю, регіоном, розміром тощо). За цією інформацією керівництво та власники суб'єкта господарювання можуть визначити місце своєї компанії на ринку та вжити необхідні заходи для коригування стратегії подальшого розвитку.

Social Index by Danish Ministry of Social Affairs (соціальний індекс, розроблений Міністерством соціальної політики Данії).

Індекс визначає для внутрішніх та зовнішніх груп заінтересованих осіб рейтингові компанії з пріоритетом кадрової політики, рівня здійснення соціальних програм та подолання дискримінації на робочому місці. Його розрахунок здійснюється на основі опитування співробітників за стандартизованими питаннями (максимальний результат – 100 балів). Компанії, у яких значення індексу перевищує 60, отримують право розміщувати спеціальний знак соціально відповідальної компанії (social responsibility logo) на упаковці та в річному звіті.

Bloomberg ESG (environmental, social and governance) 3000 global index визначає рейтинг 3000 великих публічних компаній світу в частині ведення ними соціальної та екологічної політики. Містить 72 соціальних

та екологічних показники. Аналізуються 11 галузей економіки за чотирма рівнями доходів суб'єктів господарювання.

Environmental Sustainability Index (ESI) – індекс екологічної стійкості, який за 21 критерієм визначає екологічну стійкість підприємства в частині збереження природних ресурсів, динаміки рівня забруднення навколишнього середовища, екологічну політику управління в цілому.

Інформація про соціальну відповідальність компаній представляється в кількісному та якісному вираженні. Кількісне значення індексів є розрахунковим показником в рамках обраної шкали, яке дозволяє віднести підприємство до певної групи суб'єктів з близьким значенням індексу. За допомогою якісних характеристик описується група компаній одного діапазону.

Але визначення цих показників є досить складним процесом, як і їх інтерпретація. У зв'язку з цим більшість інвесторів, які зацікавлені у вкладенні коштів в соціально відповідальних суб'єктів господарювання, здійснюють такі інвестиції через соціально відповідальні фонди (зокрема, Domini, Calvert, Parnassus), які використовують зазначені вище індекси для спостереження та оцінки динаміки ринку соціально відповідальних інвестицій. І постійне зростання таких індексів свідчить про зростання популярності соціально відповідальних інвестицій.

Таким чином, оцінка ефективності бізнесу виключно за його фінансовими результатами на сьогодні не відповідає реаліям соціально-економічного розвитку як країни, так і світу. Виникає потреба вимірювання переваг та недоліків від дотримання концепції соціальної відповідальності бізнесу як для самого акціонерного товариства, так і для кожної з груп осіб, заінтересованих в діяльності підприємства, і для суспільства в цілому.

Для визначення рівня корпоративної соціальної відповідальності найбільших корпорацій світу міжнародними та іноземними організаціями розроблені рейтинги, які будуються на основі фондових та нефондових індексів. До основних світових фондових індексів соціальної відповідальності корпорацій належать індекси: Dow Jones Sustainability, група індексів, створених KLD Research & Analytics (Domini Social Index, Large Cap Social Index, Broad Market Social Index, KLD-Nasdaq Social Index), індекс FTSE4Good), які призначені надавати інформацію для прийняття рішення про соціально відповідальне інвестування, при якому враховуються не лише фінансові, але й соціальні та екологічні аспекти діяльності потенційного об'єкта інвестування.

Але ці індекси мають ряд недоліків, які унеможливають їх застосування в повному об'ємі, зокрема:

- 1) при оцінці рівня відповідальності враховуються не всі взаємозв'язки і форми взаємодії підприємства з різними групами заінтересованих осіб;
- 2) ці методики не є універсальними, у зв'язку з чим неможливо оцінити діяльність всіх підприємств;
- 3) порядок розрахунку індексу є досить громіздкий, у зв'язку з чим може бути застосований лише окремими рейтинговими компаніями або соціально відповідальними фондами.

Вважаємо за необхідне розробку універсальних методик, за якими можна було б оцінити рівень корпоративної соціальної відповідальності будь-якого підприємства, а також визначити ефективність впровадження окремих соціально-екологічних програм.

Література

1. Харитоновна Е.В. Управление социально ответственной деятельностью промышленных предприятий / Е.В. Харитоновна. – СПб.: Изд-во Политехн. Ун-та, 2008. – 202 с.

338.48

*Нохріна Л.А., к.т.н., докторант,
Абрамов В.В., доцент,
Гуцалюк Є.І., магістрант,
Харківська національна академія міського господарства*

РИНОК ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ: ФУНКЦІЇ, РИСИ, ОЗНАКИ

Розвиток туризму на певній території стимулює споживчий попит відвідувачів на товари і послуги, задовольнити який покликані підприємства регіону, що працюють у сфері обігу. Зростання продажів продуктів місцевого виробництва природним чином збільшує доходи регіону. Набавний попит на сукупність товарів, робіт і послуг, що сформований туристською активністю, сприяє організації й розширенню їх виробництва. Таким чином функціонування ринку туристських послуг ініціює розвиток регіонального сектора економічної діяльності, що обслуговує не тільки внутрішній споживчий ринок і